

(azaz a közelmúlt eseményeit, a nyelv és hatalom összefüggéseit dolgozzák föl), vagy a jelen problémáit helyezik középpontba társadalomtudatos, ámde a közvetlen állásfoglalást kerülő módon. A kötet szerzőjének érdeme, hogy a már szép pályát befutott filmek mellett a legfrissebbeket is beemeli elemzésébe – ilyen például a Marian Crişan rendezte *Morgen* vagy Cristi Puiu legújabb, *Aurora* című filmje, amelyeket a kolozsvári nézők is csupán egy-két hónapja láthattak moziban. Ezek mellett érkezik a román új hullám második generációja is, többek között Florin Şerbannal az élen, az új hullám erejét pedig az is mutatja – hangsúlyozza Gorácz –, hogy a diktatúra éveiben alkotó idősebb filmesek az elmúlt években igyekeztek felzárkózni és olyan jellegű filmeket készíteni, mint az új hullámos nemzedék – inkább kevesebb, mint több sikerrel.

A *Forradalmárok* teljesíti, amit vállalt: bevezetőül szolgál egy olyan kortárs filmes jelenséghez, amelyről magyarul eddig még

nem született átfogó tanulmány. A témaválasztás tehát teljes mértékben indokolt, időszzerű, és a román új hullámos filmek nemzetközi sikerei miatt kifejezetten trendi is. A jelenséggel és a filmekkel most ismerkedő olvasót a mikro-elemzések mellett segítik a szöveg közé ékelt mini rendezői portrék, illetve a könyv végén található, a kötetben előforduló összes kis- és nagyjátékfilm rövid tartalmi összefoglalója. A kérdés már csak az marad, hogy a román film nemzetközi fesztiválsikerei mennyire vonzzák a hazai átlagnézőket a mozikba. Annál is inkább kérdés ez, mivel nagyon nehéz egy olyan országban eljuttatni a hazai filmeket a nézőkhöz, ahol gyöngécske vagy alig van mozihálózat, kisebb filmklubok, -körök vállalják a terjesztés feladatát, tehát sok esetben céltudatosan kell keresni, hogy az érdeklődő néző rátaláljon ezekre a filmekre.

Egy viszont biztos: érdemes keresni. Ha nekem nem, Gorácz Anikónak mindenképp hihetnek.

■ JEGYZETEK

1. Erre egy későbbi fejezet így utal: „Ha van bármilyen kapcsolata az új generációnak a régi román filmmel, akkor az csakis Pintilie és a mester filmjeinek elnyomást vizsgáló attitűdje.” (39.)
2. Corneliu Porumboiu szatíra iránti vonzalma például már első rövidfilmjében, az *Elúszott a borral* címűben megmutatkozik, ami aztán a *Forradalmárok* (a kötet címadója) című első nagyjátékfilmjében bontakozik ki.
3. A Bogdan Mustaţă nevével fémjelzett *Egy jó nap a fürdőre* forgatókönyvírója, Cătălin Mitulescu később megírja a rövidfilm történetének egy változatát Florin Şerban számára *Ha füttyülni akarok, füttyülök* címmel.
4. Marius Panduru nevét mindenképp meg kell említeni, aki dolgozott már Corneliu Porumboiuvall, Gabriel Sirbuval, Radu Judéval, Florin Şerbannal.

TOURS-I GERGELY: KORUNK TÖRTÉNETE. A FRANKOK TÖRTÉNETE

■ A kora középkori nyugati történetírás egyik legismertebb művének első teljes magyar nyelvű fordítását tartja kézben az olvasó. Annak ellenére, hogy a 20. század elején Gombos Ferenc Albin és munkatársai a *Középkori Krónikások* sorozatban több kora középkori egyetemes történeti elbeszélő forrást tettek közzé magyar nyelven (Jordanes, Liutprand, Paulus Diaconus), Tours-i Ger-

gely műve, talán hosszúsága miatt, nem lelt fordítóra. Mindeddig Tours szent életű püspökének tízkötetes munkája, a *Libri Historiarum decem*, röviden *Historiae*, csak töredékekben, szövegyűjteményekben, forrásszemelvényekben látott napvilágot magyarul. A Mezei Mónika és Adamik Tamás által jegyzett fordítás jól beleilleszkedik abba az 1980-as évektől kezdődő historiográfi-

Fordította, a bevezető tanulmányokat írta és a jegyzeteket összeállította Mezei Mónika és Adamik Tamás. Szerkesztette Adamik Tamás. Kalligram, Pozsony, 2010.

ai hullámba, amelynek következtében Gergely történetírásának kutatása ma igazi reneszánszát éli. Ha ugyanis a 19. században és a 20. század első felében a legtöbb szakmabeli a frankok korai történetének információs tárházaként nyúlt a műhöz, a 20. század második felének historiográfusai a munka hagiográfiái és társadalmi érdemét domborították ki. Új szempontokat hoztak a Gergely-kutatásban az irodalomtörténeti és stilisztikai vizsgálódások is. Érthető módon a nyugat-európai történetírás produktumát jellemzi mindez, és ezen belül is a francia historiográfiát, mely egy lépéssel tovább menve már a romantikus Augustin Thierrytól kezdve az első nemzeti történetírót tiszteli Tours-i Gergelyben. Közös volt nézőpontjukban, hogy mindnyájan nyersen őszinte, de naiv történetíróként kezelték Gergelyt. A *Historiae*-nek a történészek és filológusok körében tapasztalható kedveltsége azonban nemcsak azzal magyarázható, hogy rajta kívül nemigen találunk még egy ilyen nagy formátumú történetírót a 6. században, hanem azzal is, hogy közérthető nyelvezete és szórakoztató anekdotái mindazok érdeklődését is felkelthetik, akik laikusként foglalkoznak a középkor történetével.

Tours-i Gergely *Korunk története*, avagy *A frankok története* immár teljes egészében magyar nyelven egy korábbi kutatás eredménye. Mezei Mónika 2006-ban védte meg PhD disszertációját az ELTE Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti Tanszékén Nagy Balázs témavezető irányítása alatt. A jól kiválasztott és kidolgozott téma átfogó képet nyújtott a Meroving-kori, 6. századi egyházi és világi hatalom, püspökök és királyok viszonyáról, mindezt Tours-i Gergely leírására támaszkodva. A sikeres és további kutatásra biztató vélemények után elérhető és kivitelezhető programmá terebélyesedett a disszertáció alapjául szolgáló mű teljes magyar nyelvű fordításának megvalósítása. A kutatás eme fázisába kapcsolódott be a neves klasszika-filológus, nyelvész, retorika-történész Adamik Tamás, az ELTE BTK Latin Tanszékének professor emeritusa. Kettejük jól összehangolt munkájának gyümölcse a neves kora középkori püspök-történet-író frankokról (is) szóló históriájának ma-

gyar változata. A *Historiae*-t megelőző Bevezetés két egyenlő terjedelmű fejezetben méltatja Tours-i Gergely életét és műveit, illetve művének nyelvezetét, stílusát és elbeszélő művészetét. Mezei Mónika a történész szemszögéből végzi el a *Historiae* historiográfiai értékelését és vizsgálja a mű cselekményének színhelyét, a 6. századi Galliát, valamint Gergely történetírói koncepcióját, míg Adamik Tamás a klasszika-filológus szemüvegén át látatja a *Historiae* latin nyelvezetének és stílusának sajátos vonásait, jellemző narratíváit. Az olvasás élményére felkészítő bevezetést Tours-i Gergely művének igényes magyar nyelvű fordítása követi. A fordítás alapjául Bruno Krusch és Wilhelm Levison kiadásának szövege szolgált,¹ emellett más nyelven megjelent fordítások szövegeivel is egyeztettek. Ahogy a két fordító vallotta, a cél minden esetben az volt, hogy Tours-i Gergely nyelvezetének egyszerűségét és élénkségét visszaadják és ez, bátran állíthatjuk, sikerült is. További támpontokat nyújtanak a 6. századi Frank Királyság egyházi és világi történetének Gergely általi tolmácsolásához a Mellékletek (a Meroving-ház és Tours-i Gergely családfái, Gallia 6. századi vázlatos térképe), a Mutatók (Személy- és tulajdonnevek jegyzéke, Földrajzi nevek) és a szokásos Rövidítésjegyzék. Mindezek fényében joggal tehetjük fel a kérdést, hogy ki volt az a kora középkori történetíró, akinek műve teljes magyar fordításban oly későre vált hozzáférhetővé, és miért oly jelentős ez a munka?

Szerzője, Gergely, a Szent Márton kultuszáról híressé vált Tours városának püspöke. Művében saját korának egyházi és világi történetét írta meg tíz kötetben, felbecsülhetetlen értékű összefüggő forrást nyújtva egy írott forrásokban kevésbé bővelkedő korszakról. Bár korának egyik legjelentősebb püspökegyénisége volt, mégsem egyházi tevékenysége révén (melyet a nyugati keresztény egyház később szentté avatásával honorált), hanem sokkal inkább történetírói szerepkörében vált ismertté, halhatatlanná. Nevéhez zsoldárkommentárok, hagiográfiai és asztrológiai munkák köthetők, de ezek mindenképp elhomályosítja a *Historiae*, mely a frankok történetét kíséri végig a kezdetektől

majdnem a 6. század végéig. Ezt az igényes kivitelezésű könyvborító első fülszövegének² némileg ellentmondva is hangoztatnám. Ténylegesen a *Historiae* nem a frank nép története, hanem a galliai keresztény társadalomé, függetlenül attól, hogy frank vagy gall-római eredetű. Gergely tulajdonképpen azt írta le művében, amit megtapasztalt maga körül. Valós társadalmi, gazdasági és politikai ellentétek jelennek meg előttünk, amelyek leginkább morális konfliktusokként jelentkeznek az egyes tisztségeket betöltő személyek között, legyen szó egyházi, vagyis gall-római vagy világi, vagyis frank előkelőkről. Ettől eltekintve, ha mégoly szükséztudóan is ír a frankok eredetéről, őshazájáról és vándorlásáról, magának a népnek a történetéről, a frank királyság megalakulásának kezdeteiről, a frankok katonai szerepléséről, a frank előkelőkről, tisztségviselőkről, a királyi udvar kíséretéről, követekről szóló információi alapvetőek a Meroving-dinasztia történetére nézve. Ma elképzelhetetlen a kora Meroving-kor eseményeit, jelentős szereplőit és helyszíneit megismerni Tours-i Gergely *Historiae*-ja nélkül. Szinte az egyetlen átfogó és összefüggő elbeszélő forrásunk ugyanis arról az átmeneti korról (3–6. század), melyet a nyugati történetírás késő ókornak nevez, de amelyre a kiváló magyar középkorász, Váczy Péter egy sokkal találóbb elnevezést talált, az antik középkort, ezzel jelezve, hogy a középkor új világa, meghatározó struktúrái az antik civilizáció méhében, a Római Birodalom keretei között születtek meg. Gergely művének ez az egvedi vonása másfelől egyik hátránya is, ugyanis a korabeli elbeszélő művek, források hiánya nehezíti a mű értelmezését, a kutatóknak nincs „kontrollpéldánya”, amin a püspökszerző adatait leellenőrizhetné. Nem beszélve arról, hogy a gall-római származású szerző keresztény történetében a frankok történetét is meg kívánta örökíteni, de eme germán nép véleményét és nézőpontját tartalmazó korabeli írásbeliségről egyáltalán nem beszélhetünk. A történetírás terén ugyanis a germánok, és köztük a frankok is, nagy árat fizettek azért, hogy beolvadtak a latin kultúrájú világba. Még az irántuk némi szimpátiával viseltető történetírók sem fo-

gadtak el a germán hagyományokból többet, mint amit „hasznosnak” ítélték ahhoz, hogy ezeket a jól megalapozott, latin keresztény történelemhez kapcsolják. Ez a kapcsolat tehát az ősi szóbeliség és a pogány germánok hagyományai számára ártalmasnak bizonyult, az egyes germán törzsek epikus hagyományai ugyanis hivatalos funkciójukat elvesztve ritkán kerültek leírásra. Egy részük ugyan szájhagyomány útján fennmaradt, ezt bizonyítják a középkori lovagregényekben kapott irodalmi formáik, de tekintélyes hányaduk kihullott az idő rostáján.

A mű tárgyának árnyaltabb megfogalmazásával szorosan összefügg a cím tisztázása is. A *frankok története* cím téves és félrevezető. Egyrészt nem Gergelytől származik, egy Karoling-kori kéziratban fordul elő először, másrészt Gergely műve nem etnohistória, néptörténet, mint Jordanes góttörténete vagy Diaconus langobárd története. Gergelynek, mint láttuk, nem is volt a fő célja, hogy megírja egy nép történetét, a frankok királyságának története csak háttérként szolgált műve fő mondanivalójához. Szinte természetes, hogy egyházi emberként nem a frank udvar politikai csatározásai kötik le figyelmét, hanem sokkal inkább az eretnekség és az igaz kereszténység, a Sátán és Isten országa lakóinak harca. Előszavában ezt ő maga is világosan megfogalmazza: megörökíteni a keresztény társadalom harcát a pogányokkal és eretnekekkel szemben. Ebből kifolyólag talán a *Historia ecclesiastica* lenne a találóbb cím a némi fenntartással kezelt *Historia Francorum* helyett. Az eddigi Gergely-kutatás arra enged következtetni, hogy Tours püspöke egyháztörténetet írt, még ha Sidonius Apollinaris a klérushoz nem méltó foglalatosságnak is tekint a történetírást. Ily módon Gergely a 4. században megszakadt egyháztörténet-írás elejtett szálát vette fel és folytatta tovább. Ez a műfaji besorolás megmagyarázza azt is, hogy elbeszélte történeteinek főszereplői miért egyházi személyek és nem világiak. Közülük is kiemelkedik a pannóniai származású Tours-i Szent Márton, aki modellként kíséri végig a művön Gergelyt: kezdetben élő szereplőként, később posztumusz csodái révén. Tulajdonképpen fontosabb szereplő a

műben, mint bármelyik uralkodó, püspök vagy más tisztségviselő, akinek az események alakításában kiemelkedő szerepe van. Szent Márton azonban nem egyszerűen védőszent, hanem követendő példa Gergely és hívei számára egyaránt. Gergely azt is helyesen látta, hogy a püspökök mellett az uralkodók töltik be a központi szerepet. Az elsődleges kérdés azonban nem a világi vagy egyházi hatalom elsőbbségére vonatkozott. Sokkal inkább arra, hogy a világi vagy egyházi uralkodók a keresztényi és krisztusi erkölcsöknek megfelelően látják-e el feladataikat. Így a királyok legfontosabb teendője, hogy biztosítsák a megfelelő hátteret a püspökök működéséhez, és mindent megtegyenek a hit és az egyház tekintélyének terjesztéséért és növeléséért. Közülük is kiemelkedik Klodvig, a Frank Királyság megalapítója, akiben Gergely Szent Márton méltó párhumat látta. Ahogy Szent Márton példa a keresztények számára, úgy Klodvig, mint a Meroving-dinasztia alapítója és a frankok keresztény megtérítője szintén modellértékű az őt követő uralkodók számára. Személyisége éppen ezért – ugyanúgy, ahogy Mártoné – gyakran megjelenik az elbeszélés során.

A mű mindezek mellett sokkal több, mint keresztény egyháztörténet: világtörténet, az akkor ismert világé. Itt is azért egyfajta szelekcióra sor kerül: Gergely földrajzi világa Tours, Auvergne és Burgundia, az a világ, melyet származása és hivatali működése révén ismer. Ezt a világgépet egészítik ki a távolabbi tájakon történő eseményekről szóló színes kitérők. Ezért helytállóan vélem Mezei azon véleményét, miszerint Gergely művét sokkal találóbb lenne a *Korunk története* címmel illetni, mert ekképp a cím magába foglalja mind a frankok, mind a keresztények, mind az egyház, mind az eretnekek történetét, kiegészítve mindazon népek és országok históriájával, melyek Gergely számára fontosak voltak. Egyetlen történetírói műfaj keretei azonban szűknek bizonyultak mondandója számára, így lett inkább kortörténet, annak a kornak az eseményeit rögzítve elsősorban, melynek ő maga is tanúja, átélője és adott esetben aktív alakítója volt; színes és érdekes eseményleírásokkal, ízig-vérig hús-vér emberekkel,

akiket természetes „szürke” színben ábrázol. Mert Tours-i Gergelynél senki sem tökéletesen jó, pozitív szereplő, vagyis fehér, és senki sem a rossz megtestesítője, vagyis fekete. Sokkal inkább humorral és iróniával jól megrajzolt esendő szürkéek, vagyis emberek. És ez alól ő maga sem kivétel.

A *Historiae* történetírói koncepcióját vizsgálva rögtön szembetűnik a mű tudatos felépítése. Az első látásra talán inkohereus elbeszélésnek tartott felszín alatt, melyben látszólag összefüggéstelenül követik egymást az eseményleírások, szentéletrajzok és csodák részletes megjelenítése, igen tudatos írói koncepció rejlik. Gergely nemcsak a tíz könyv és az azokat bevezető előszavak elrendezésében és szerkesztésében igyekezett gondos lenni, hanem forrásai megválogatásában is. A saját korát megelőző történet leírásához használt forrásokat ő maga sorolja fel. Ott találjuk a „klasszikusokat”: Eusebiosz, Szent Jeromos, Orosius, Victorius, azaz a késő császárkori egyházatyák műveit, melyeket természetesen a Biblia egészít ki. A frank királyság korai történetének forrásait főként levelek (Sidonius Appollinaris, Vienne-i Avitus, Reims-i Remigius), szentéletrajzok és római történetírók munkái (Sulpicius Alexander, Renatus Profuturus Frigiretus) alkotják. Az általa idézett korabeli művek szinte nyomtalanul elvesztek, és éppen Gergely néhol szó szerinti idézéseiből tudunk létükről. Ezek használata minden esetre igazolja Gergely hűségét a forrás szövegéhez. A konkrét eseménytörténeti forrásokon kívül elszórtan klasszikus történetírók idézeteit, rájuk tett utalásokat találunk. Mindezek másodlagos források és elsősorban arról árulkodnak, hogy Gergelyre mint történetíróra milyen historiográfiai koncepció és szemléletmód hatott. Vita tárgyát képezi, pontosan mely írók műveit olvasta, és milyen formában. Biztosan ismerte a köztársaság történetírói közül Sallustiuszt, akinek szó szerint is idézi művét. Livius hatását tetten érhetjük a könyvek felosztásában (lásd liviusi dekádok), a csodák és természeti katasztrófák leírásában, illetve a gyakori dialógusokban, amelyek az elbeszélést színesítik. A sort kiegészíti Tacitus és Suetonius, ám bár lehetséges, hogy Gergely

csak kivonatos formában ismerte műveiket. A történetírók sorát egyéb elbeszélő, szentek életével foglalkozó vagy irodalmi forrásként használt művek egészítik ki. A forrásokat saját ízlésének megfelelően átdolgozta, átértelmezte úgy, hogy az minél tökéletesebben illeszkedjék műve általános koncepciójába. Személyében rendkívüli elbeszélőt ismerhetünk meg, aki hol elsődleges narrátor, hol másodlagos narrátorként másokat beszéltet. Egyik igen kedvelt narratív technikája az idézés, a másodlagos narrátor megnyilatkozása (emberek, szentek szellemei, álmok, Isten) által, vagy terjedelmes dokumentumok közlése révén. Az idézés mint a narratívum sajátos formája azért is fontos, mert egyrészt tanúsítja, hogy Gergely sok forrás felhasználásával írta meg a *Historiae*-t, másrészt értékes történeti adatokat őrzött meg olyan művekből, amelyek nem maradtak ránk.

Gergely írói munkásságának és történelemfelfogásának elemzése mellett műve latin nyelvezetének és stílusának értékelése váltotta ki a legtöbb vitát, mert maga a szerző azt állítja, hogy vidékies hétköznapi nyelven írta meg históriáját. Adamik Tamás alapos és az egész műre kiterjedő részletes elemzéssel állapítja meg, hogy Tours-i Gergely véleménye bizonyos szempontból helytálló, mert a *Korunk történetének* latin nyelvezete saját kora beszélt latin nyelve és több esetben a korabeli galliai vulgáris latinak a jegyeit viseli magán. Másfelől nyilvánvaló, hogy nyelvi megnyilatkozásaiban sokkal műveltelebnek tünteti fel magát, mint amilyen valójában volt. Gergely ugyanis jártas volt nemcsak a Szentírásban

és az egyházi latinban, hanem még a pogány és – ahogyan azt meggyőzően bizonyította Adamik, az apokrif irodalomban is. Az illőség követelményével is tisztában volt. Ezért nyelvi regisztereit a témától, a retorikai szituációtól és a szereplő személyek társadalmi állásától, műveltségétől függően változtatja. Nyelvi mintája nem véletlenül a Szentírás latin nyelve és az egyházi latin. Ez ugyanis az a nyelv, amelyet a keresztény tömegek megértenek, mert ezt olvassák otthon, ezt hallják a templomi szertartásokon és ezt élék meg az Egyház liturgikus szent cselekményein. Gergely tehát tudatosan részesítette előnyben saját korának galliai köznyelvét az irodalmi nyelvel szemben, mert célja a minél szélesebb rétegeket megszólító közlés, kommunikáció volt.

Stílusára a változatos szövegtípusok használata jellemző: szónoki beszédek, követi híradások, álombeli idézetek, állatmésék, dialógusok, csodák, szerződések, levelek, siralmak, beszéltetések, közmondások, alapító levelek és zsinati jegyzőkönyvek változtatják egymást. E sok hivatalos dokumentum funkciója többek között ugyanaz, mint a sok jelentéktelen, apró esemény leírásának a funkciója: reális létezésükkel sugallják azt, hogy a nem reálisnak tűnő, fantasztikus események is valóságosak. Az irodalmi műfajok szüntelen variációja ugyanakkor nem hagyják lankadni az olvasó figyelmét, megkímélve őt az egyhangúság veszélyétől. Adamik szerint Gergely tudta azt, amit Voltaire: „Minden műfaj jó, kivéve az unalmas műfaj.”

Lupescu Makó Mária

■ JEGYZETEK

1. Gregorii Turonensis Historiae. Editionem alteram curaverunt Bruno Krusch et Wilhelmus Levison. Hannover, 1951.
2. „Ha valaki azzal a céllal veszi kezébe Tours-i Gergely művét, hogy minél pontosabb információkat szerezzen belőle a frank és a gall-római társadalom együttműködésére, intézményrendszerére, törvénykezésére és közigazgatására vonatkozóan, csalódní fog. A *Korunk története* nem a frank nép, hanem a keresztény társadalom története – amelyet a földön a királyok és a püspökök, az égből pedig a szentek vezetnek. A 6. században a frissen katolikus hitre tért pogány frankok királyságait a 325-ben eretneknek nyilvánított ariánus vallású országok veszik körbe, ezért a frank királyok külfáborúí Gergely számára vallásháborúk, az egyház helyzetének bármilyen fokú gyengítése az ördög támadása.”